

UNA CASA CATALANA DE LLAURADORS VILATJANS DEL SEGLE XV

«O rus! quando ego te aspiciam!»
HORACI (*Sàtires*, II, 6, 60).

La casa de pagès, adés edificada extramurs, adés assentada en poblat rural, participa d'unes característiques que la diferencien de la casa urbana, burgesa o menestralenca, perquè l'índole del treball i les necessitats del camperol i semblantment del llaurador habitant per seguretat personal dins el clos d'un vilatge, exigeixen en llurs cases una estructura adequada a les condicions de vida i a les labors pròpies de l'agricultura. L'antropogeografia ens ensenya, a més, que la casa, obra humana, sofreix, tant com l'home que la fa, la influència del mitjà que la rodeja, del clima que l'envolta i del terrer que la sustenta.

El nom mateix de *casa* significava ja originàriament en llatí vulgar l'habitació rústica — *agreste habitaculum*, *casula*, *capanna*, *borda*, *tugurium*, etc. —, de categoria inferior al *domus cultilis*, *domus boveria*, *metaria*, *bovaria*, i en particular el *mansus* o *mansum*, el mas o la masia, construcció més important per a l'explotació d'unes terres annexades a perpetuïtat.

La casa rural a Catalunya sol presentar, encara avui, en la seva arquitectura i en la distribució interior, una disposició calcada sobre la de l'època gòtica que conservà substancialment el traçat romànic provinent, a son torn, de la planta clàssica dels romans, a la tradició dels quals el nostre poble ha guardat sempre una fidelitat instintiva manifestada en l'idioma, en les lleis civils i en les institucions i costums familiars. Un habitacle de pagesos en quasi totes les nostres comarques és constituït, en línies generals, per un, dos o tres cossos d'edificació sobre un solar quadrat dins el perímetre del qual es contenen l'entrada o vestíbul, la cuina amb la llar, la sala de menjar, el pastador, el celler

i l'estable, situats a la planta baixa, i al damunt, una sala i les cambres de dormir, amb poques més dependències especials.

Així, la casa del pagès català, construïda de pedra, de bigues i cabirons, coberta de teulada, ve a ésser la *villa* romana, moblada amb una senzillesa similar i habitada per gents d'identiques o força semblants habituds i dotades del grau de cultura i d'aplicació tècnica molt proper del que posseïa el *colonus* de l'agre del Laci. La natural inclinació dels agricultors a seguir amb obstinada rutina els vells usos del conreu dels camps, és també peculiar dels nostres pagesos, que es regeixen pels principis i els mètodes rebuts de l'antigor, que hom podria creure inspirats pel ressò de la rima virgiliana de les *Geòrgiques* i pels preceptes magistrals de Columella.¹ Altrament l'arada romana és la que secularment i de manera poc menys que invariable solca els nostres terrenys de cultiu.

D'aquestes consuetuds mai no interrompudes, en trobem un reflex en les pàgines d'un inventari inèdit de la fi del segle xv que transcrivim com a glossa corroborant de la teoria històrica de la casa catalana que el Mestre, a qui en la venturosa ocasió del vuitantè aniversari de la seva vida exemplar ens cap avui la satisfacció d'homenatjar, exposava brillantment l'any 1908 al I Congrés d'Història de la Corona d'Aragó.

L'esmentat document notarial és datat als 30 dies del mes d'agost de 1499, a la vila d'Almenar, i s'hi conté la relació inventariada dels béns mobles relictos del llaurador Bartomeu Seró *quondam*, trobats dins la seva casa, sítia al carrer llavors anomenat d'En Sans, a la dita vila, béns denunciats per Na Caterina, vídua de l'honrat difunt, el qual, bé que resident a la població, devia conrear el seu tros al fertílíssim pla que s'estén als afores.

La lectura d'aquell curiós inventari ens proporciona una idea prou clara sobre la rigorosa austeritat que presidia el viure dels individus de la classe social a la qual pertanyien els habitants de la casa, de modesta arquitectura, no massa més pobra, per això, que la major part de

1. En una època més acostada a l'actual, fra Miquel Agustí, de l'Ordre Hospitalari de Sant Joan de Jerusalem, prior del Temple de Perpinyà, publicava, l'any 1617, a Barcelona, el seu famós *Llibre dels secrets de Agricultura, casa Rústica y Pastoril: Recopilat de diversos autors Antichs y Moderns de llenguas Llatina, Italiana y Francesa en nostra vulgar llengua Catalana*, obra il·lustrada amb nombrosos gravats, que gaudí en el seu temps de gran voga i major autoritat, tant, que va arribar a ésser l'evangeli de la pagesia i fou seguidament girada al castellà i publicada a Perpinyà el 1626, a Saragossa el 1646 i a Barcelona el 1722.

El *Llibre del Prior*, com era vulgarment anomenat, va ésser l'objecte de moltes imitacions sota la forma de manuals, cartilles, calendaris, etc.

les habitacions de la burgesia i de la menestralia de ciutat. Tant les unes com les altres, millor que no les sumptuoses edificacions coetànies de temples, de monestirs i de palaus — ben sovint sotmeses a influències de modes d'art estranger — mostren els trets espontanis del geni nacional que apareix més pregonament imprès en les velles pedres de les construccions del comú.

Tot l'interior de can Seró passa davant nostre a través del seu inventari, seguint-ne un per un els departaments amb l'anotació dels objectes que s'hi trobaven, els quals, encara que no són descrits detalladament, deixen però entreveure ben bé la qualitat mediocre, quasi humil, del mobiliari, utensili i robes, i ens permeten reconstituir imaginàriament les quotidianes escenes familiars succeïdes fa quatre segles i mig dins aquella estada.

Passem-ne, doncs, la porta que dóna al carrer i per la qual penetrem a l'entrada, pavimentada probablement de palets posats de cantell o de rajoles i emblanquinades les parets, així com les del restant de la casa. Aquí trobem dipositat el material d'albardereria i guarniments de les bèsties de càrrega, amb les sàrries, arguenells (*argadells*) i les *samugues*,² sort de sella o de bast que serveix, segons es declara, per a dur les garbes del blat. Per als serveis de la verema i transport del vi es compten dos bots, una canada de tenir vi i unes *orguines*,³ i per a tragar i conservar l'aigua, quatre cànters i una gerra de tinença de quatre o cinc, respectivament. L'existència de tres garbes de lli maçat, pesant una rova, es correspon amb la indicació de més avall de tenir el teixidor en son poder divuit lliures de bri d'aqueixa planta tèxtil cultivada profusament al terme de la vila, a l'igual del cànem que figura inventariat en quantitat de tres sacs. Les albardes s'embotien, ja amb estopa que es menciona al final del document en pes de vint-i-nou lliures, ja amb borres de les quals es guardaven tres o quatre cabdells a la cambra que veurem sobre el pastador. El torn de premsar cera sembla implicar la possessió dels bucs que trobarem més avant a l'arner.

Dintre de la casa ve després el celleret per conservar-hi el vi de collita pròpia destinat a la consumació domèstica i contingut en un vaixell de capacitat aproximada de cent vint cànters.

Al pastador que segueix immediatament après, amb una cambra al

2. Del basc *zamucac* (cast. *jamuga*).

3. *Arguines*, dim. d'*arguens*. El *Liber elegantiarum* de Jaume Esteve, diccionari català-llatí imprès a Venècia (1489), registra el dim. *orguinetas* o beaces.

dessobre, s'hi troba la pastera de pastar, demés d'una altra i d'un taulell per a portar la pasta al forn, tota vegada que a la casa no n'hi havia. També trobem allí una *escaleta* o cernedor per a cerndre farina, dos sedassos i sis tenalles.⁴

L'estable, lloc d'assenyalada preferència a pagès, allotja quatre se-movents inventariats com a béns mobles :⁵ un parell de mules, la una útil, més que no l'altra desvalorada per vellesa, i una somera amb una pollineta qualificada de dolenta, elements collaborators tothora precisos per a les operacions de la conror.

La sala, denominada sovint cambra major, era apta a tota mena d'actes i menesters, dependència de reunió i de tot estar : menjador, obrador, dormitori, segons les circumstàncies del dia i de l'hora. Hi remarquem primerament un armari amb sis peces de vidre, probablement ampolles (*ampulla de vitreum*, en altres inventaris) i a continuació el cofre ferrat de tenir pa, una caixa contenint diversitat d'objectes heterogenis : dos cresols llumeners, set almorratxes, unes balances, un calderet d'aram, un morter de coure, una taça d'argent amb el nom de Jesús, entre molts d'altres. Al mig, una taula amb sos petges coberta d'un bancal de llana, tenint acostats dos bancs, i constant també escrits tovalles i draps de taula. Pertanyents a la sala, com a dormidor, apareixen anotats un matalàs buit, flassades i sobrellits, una coixinera, llençols de llenç i d'estopa, per molt que els llits corresponents no hi sien descrits fora del bres de l'infantó que criava Na Caterina, segons és declarat a la fi del document. A la sala s'hi guardaven igualment diverses robes de vestir : una bona roba nupcial, un caputx, gonelles, unes calces blaves d'home, noves, i no hi faltaven tampoc armes, una guisarma i una bona espasa d'una mà, que posades en poder de llauradors evoquen el record d'aquells de l'horta valenciana, suposats revoltats contra mossèn Bernat Fenollar i armats de

«Espases caçudes — y bons maneresos,
estochs, y grans aches, — y bones visarmes»,⁶

tals com ens pinten els jocosos versos del poeta Jaume Gaçull.

4. *Tinalla* (b. llat. *tinale*) 'Tina o tinart; gerra' (cast. *tinaja*; port. *tinalha*).

5. Al testament de Guisla, comtessa de Cerdanya, hi són considerats així : «Aliud autem meum mobile, id est, vaccas et oves et omne quicquid de meo invenere potueris, aut indumentum aut ligamenta.» (*Marca Hispanica*, c. 1020.)

6. *Visarma* o *guisarma* (b. llat. *jusarma*, *gisarma*) 'Espècie d'alabarda'. Cf. *Tirani lo Blanch*, cap. ccc.

Contigua a la sala hi ha una cambra on, dins d'una capsa, es desaven peces indumentàries de certa valor : una gandalla d'or ; un cint o cinyell antic amb caps d'argent i setanta platons ; un parge' de seda negra amb caps i cinc barres d'argent i vuit platons ; un parget amb caps d'argent i nou platons, demés una cullera d'argent i altra argenteria trencada que tenia la vídua d'En Seró.

L'ordre imposat per l'inventari ens condueix ara fora de la casa a visitar l'arner o abellar, l'indret on, segons havem insinuat abans, eren instal·lades les arnes o ruscs, dels quals n'hi havia vint-i-tres poblats d'eixams d'abelles i situats a l'exterior, segurament a l'hortet, cortal, espai a cel obert al qual devien tenir sortida també l'estable i la cuina on entrarem i l'observarem presidida per la tradicional llar de foc fumejant i guarnida dels indispensables ferros de llar. Aquests eren el cap foguer, el cavall ferro, l'ast i l'aster i sobretot els clemàstecs, clemalls o cremalls (b. llat. *cremaculos*, *cremasclos* ; franc. *crémaillère*) per a suspendre-hi les olles de coure que, en nombre de quatre, són anotades, i més encara una caldera de tinguda sobrada de dos cànters, un calder d'aram, etc., la clàssica bateria de cuina mencionada invariablement en companyia dels clemàstecs a les escriptures medievals : «callaria cum ipsos cremasclos» (1105), «caldera una cum cremaculos» (1147). Les olles i altres atuells de terrissa es figuren rars vegades en inventari, a causa, sens dubte, de llur escàs preu.

I eixirem novament a fora per passar al celler *davant casa*, és a dir, construït en un espai lliure o pati enfront de la casa. Ultra el vi reservat al celleret *dins casa*, es guardava al celler el gros de la collita vendimiària en dos grans vaixells, quiscun d'ells de capacitat de cent vint o cent trenta mitgeres, juntament amb les eines i mesures vinàries, ço és, cinc *quarteons* (b. llat. *quartonus*, *quarto*) i un *coster* (b. llat. *costerium*, *costerellum*, *costarium* ; ant. franc. *costeret*). Allí es guarda així mateix la provisió anyal de forment, reduïda a la quantitat de vuit cafïços, descomptant el que devien i havien tornat als prestadors, i el que s'havien menjat fins al jorn de la data de l'inventari. Encara més, hi havia guardats cinc cafïços nets d'ordi, rebaixat el que havien manllevat, i finalment hi tenien vint-i-nou lliures d'estopa.

L'examen superficial de l'inventari deixa percebre al primer cop d'ull el bell desordre que regna en la distribució o repartiment del mobi-

7. 'Parxe, cinyell de corretja' (llat. med. *pargia* ; prov. *pargue*). Cf. PUIGGARÍ, *Estudios de indumentaria española concreta y comparada*, 318.

liari i l'escampall d'estris i fòtils, així com dels instruments agrícoles, pel mig de totes les dependències de la casa. Notarem que no s'hi esmenta ni una sola cadira i que els estadants devien per tant servir-se dels bancs per seure a taula, i estar asseguts per a reposar-se damunt de les caixes, en nombre de quatre, disseminades per la sala i la cambra contígua, per la cuina i la cambra sobre el pastador. Quant a les eines de treball, es poden comptar disperses ací i allà per tots els recons de la casa: tres aixades, quatre destrals de tallar llenya, un estellp⁸ de rella, una forca pallerera, una podadora, una post de plegar blat a l'era, una erera, una palustra, un tribó o tribuna, un partididor de canyes de ferro, dues esquelles i un esquelló, una pel·liça de segar...

Finalitzada la descripció dels béns materials heretats pels fills d'En Seró, sembla just considerar l'herència dels béns morals transmesos per aquest als seus herents, riquesa espiritual no susceptible d'ésser enclosa en inventaris, però que s'endevina i apareix com involucrada en el text del nostre traspuant l'honradesa i la dignitat de la *aurea mediocritas* horaciana, ben guanyat do i recompensa de la bona gent feïnera, ni envejada ni envejosa, ans bé contenta de poder viure sòbriament del treball propi beneficiant un migrat patrimoni hereditari, tal el de la família Seró.

Assistim, per acabar, a l'acte de la constitució de la tutoria i curadoria dels pubills de l'hondrat cap de la família defallit abintestat. En conseqüència, mossèn Antoni Seró, prevere, amb un altre parent dels mateixos nom i cognom i En Pere Sabater, ambdós llauradors de la pròpia vila d'Almenar, i encara l'honrat En Joan Espert, ciutadà de Balaguer, accepten la dita cura i tutela, i juren en poder del batlle de «dar bon compte e bona rahó de tots los béns de sobre expressats e inventariats».

I el dia mateix i hora — continua el document —, els predits tutors donaren en comanda i pur dipòsit els sobredits béns a la honrada Na Caterina, muller vídua del Bartomeu Seró, a fi que ella, bé i diligentment, governi i regeixi el present inventari, i d'aquell els doni bon compte i raó tota hora i quan ella en serà requesta, la qual comanda i dipòsit acceptats per ella, jura en poder del batlle a Déu i als sants

8. 'Peça recta de fusta o de ferro que serveix per a refermar la unió del dental amb la cameta de l'arada'. És anomenat també *tenella*, *esteneller*, *estenilles*, *tinella*, *telera*, etc., segons els llocs i comarques.

quatre Evangelis de dar bon compte de l'inventari «sots obligació de tots sos béns».

Foren testimonis l'honrat En Galceran Castelló, d'Alendir i Jaume de l'Estall, de Tamarit de Llitera, en presència dels quals la bona Caterina prometé i convingué de més a més, mitjançant nou jurament, que del criar del fill d'En Bartomeu Seró, marit seu, a ells comú i batejat també Bartomeu, que estarà a tot ço i quant els tutors i curadors li'n voldran indicar.

¡ Brava gent, beneïdes generacions d'uns temps de nobles costums que sabien matisar de gentil civilitat la vida social fins entre els estaments de ruda condició sojornants a tots els paratges del nostre bell país !

Quopia del inventari dels bens mobles atrobats en quasa d en hondrat en Berthomeu Sero quondam de la villa de Almenar.

Lo qual inventari fonch pris per my Johan Pinell notari per manament del hondrat en Johan de Morta batlle de dita villa per lo molt magniffic mossen Perot de Carcassona senyor de aquella a trenta dies del mes de agost del ay Mill quatre cents noranta nou.

Seguexen se les cosses atrobades en predita cassa de en Sero denunciades per na Catharina muler del dit quondam Sero he per Johan Sero migançant sacrament.

E primo una cassa en lo carer d en Çans ab ses portes dins la qual fforen trobades les cosses següents

L antrada

- Item una post de plegar lo blat de la era
- Item tres albardes dues de les mules he una de de la somera ab dos parels de cingles
- Item tres argadels de dur aygua
- Item tres saries la una xica e dues grans
- Item dues samugues de dur les garbes del blat
- Item tres garbes de ly maçat en les quals avie una rova poch mes ho menys
- Item un torn per pensar la çera
- Item dos bots de dur vy
- Item unes orguines veles
- Item tres exades dues estretes he la una [a]npla
- Item quatre destralls de talar lenya
- Item una quanada de tenir vy
- Item quatre quante[r]s de aygua

Item una gera de tenir aygua de tenguda de quatre ho cinch quante[r]s
 Item tres sachs de canem
 Item una plegadora
 Item unes cardes dolentes
 Item un estellp de rella
 Item una fforca pallera
 Item un forelat
 Item una palustra trencada
 Item un enbotidor per albardes trencat

Lo celeret dins cassa

Primo un vexell de tenguda de cent y vuynt ca[n]tes poch mes
 ho menys
 Item deu posts de noguer de largaria de .x. palms he de ample
 .III. palms poch mes o menys
 Item una tenala de tenguda de quatre cantes vuyda

La cambra sobre lo pastador

Item una caixa
 Item un tribo gros
 Item tres o quatre capdels de bores

Lo pastador

Primo una pastera de pastar
 Item altra de dur la pasta al forn
 Item sis tenales
 Item una escaleta de cendre ab dos sedaços
 Item un taulell de anar al forn

L estable

Item un parell de mules la una negra l'altra castany y vela
 Item una somera negra ab una polineta dolenta
 Item tres posts de alber
 Item una exavega ab sa cordadura
 Item altra sogà

La sala

Primo un armari ab sis peces de vidre
 Item un coffre vell fferat de tenir pa
 Item una caixa gran vella dins la qual ere lo seguent

- Item dos pells de crestó
 Item una podadora
 Item un calderet de aram
 Item una esquila
 Item una guisarma
 Item dos cressols
 Item set almaraxes
 Item unes balances de pesar ab son brach
 Item una taula ab sos peges y ab son bancall de lana ab listes blanques y...
 Item una esquila
 Item un esquelo
 Item un banch
 Item un partidó de canyes de fere
 Item un morter de coure ab sa ma
 Item una taça d argent ab lo nom de Ih̄s y lo peu petit de pes de sis o[n]zes poc mes o menys
 Item un brech de infants
 Item una espasa de una ma bona
 Item un matalach buyt
 Item una fllaçada ab listes vermeles y grogues
 Item altra fllaçada blanca
 Item una fllaçada ab listes vermeles
 Item dos sobrelits ab listes vermeles y grogues
 Item altra fllaçada semblant a la propdita
 Item un bancall nou de diverses colos
 Item un banch
 Item un troch de drap de mescla
 Item una quaxa de amellat bona
 Item un capuch de mestalla
 Item un pordomas escur olda
 Item una roba escura bona nupciall
 Item una gonella d escarlatina
 Item altra gonela de palmella
 Item un pordomas escur larch
 Item unes calçes blaves d ome noves
 Item un drap de taula ab listes grogues y vermeles
 Item tres tovales d estopa ab listes blaves
 Item altres tovales de lench
 Item un parell de lançolls de lench y set lansols d estopa
 Item una coxinera de lencet ab randes bona
 Item unes tovales de malva bones
 Item sis alnes de buguera d estopa

La cambra de la sala

- Primo una caxa gran dins la quall no avie res
 Item una tovalola de tella ab listes morisques
 Item una capssa ab una gandanya de or

- Item una culera d argent
- Item un cint de l antigor vermel ab sos caps d argent y platons setanta
- Item un parge de seda negra ab sos caps y bar[r]es d argent sinch y platons huyt
- Item altre parget ab caps d argent y platonets nou
- Item mes argent trenquat que te la viuda : huna sivela ab hun cap y sinch platons de diverses maneres

L arner

- Item .XXIII. arnes poblades
- Item arnes buydes

La cuyna

- Primo un cavall fero capffoguer
- Item un aster per menar l ast
- Item los cremals ab sa ma
- Item un ast de fero
- Item quatre oles de coure uuna de mig canter poch mes ho menys les altres miganceres
- Item una caldera de tenguda de dos cantes poch mes
- Un calder d aram de mig canter poch mes
- Item una caxa vella buyda
- Item una arera
- Item una panistra
- Item una peliça de seguar

Lo celer davant cassa

- Primo dos vexells tinents de tenguda quiscu de cent y .xx. ho .c. xxx migeres poch mes ho menys
- Item un dogat de tina vell
- Item .v. quarteons grans de venemar
- Item un coster
- Item vuyt quaffiços de fforment y mig relevat lo que devien y lo que s an mengat ffins a vuy resten nets dits vuyt cafiços
- Item ordi cinch quaffiços nets relevat lo que avien manlevat
- Item tenen en poder del texidor .xviii. liures de brim de ly
- Item mes .xxviii. liures d estopa

E lo prenomenat mossen Batlle de voluntat de tots los parents mes conjusts del dit Bertomeu Sero quondam o la magor part de aquells dona he posa per tudos he curados als pobills del prenomenat Sero quondam ates el ere deffalit ab intestat lo discret mossen Anthoni Sero prevere Anthoni Sero he en Pere Çabater laurados de la villa de Almenar he l ondrat en Johan Espert ciutada de la ciutat de Balaguer los quals exceptant la

dita cura he tutela juraren en poder del predit mossen Batlle de dar bon compte he bona raho de tots los bens de sobre expresats he inventeriat.

E lo dia metex he ora los preditions tudos donaren en comanda e pur depossit los sobredits bens a la honrada na Quatharina viuda muler del predit Berthomeu Sero que ella be he deligentment governe he regisque lo present inventari e de aquell los do bon compte he raho tota hora y quant ella sera requesta. E la dita na Quatharina exceptant la dita comanda y depossit jura en poder del predit mossen Batlle a Deu he als sancts quatre avangelis de dar bon compte del dit inventari sots obligacio de tots sos bens.

Testimonis foren lo honrat en Calceran Quastells de Alandir e Jaume del Estall de Tamarit de Llytera.

E no res menys la dita na Catharina promete e convengue migançant jurament que del criar del ffill del dit Berthomeu Sero quondam marit seu a ells comu lo qual se diu Berthomeu que estara a tot so he quant los tudos he curados li n volran indicar. Ffonch ffet lo metex die he ay.

Testimonis los preditions.

LLUÍS FARAUDO DE SAINT-GERMAIN

Acadèmia de Bones Lletres, Barcelona.